

2. Efimenko, L.M. "The role of political institutions in shaping the economic security of the state." *Scientific works of NDFI* 3(60) (2012): 94–97. Print.
3. Efimenko, L.M. "Strategic analysis of activity of diversified enterprises." *Investments: practice and experience* 8 (2007): 18–23. Print.
4. Zastrozhnikova, I.V. "Principles of forming mechanisms of state regulation of agriculture." *Investments: practice and experience* 7 (2010): 87–90. Print.
5. Zastrozhnikova, I.V. *Improving the efficiency of state regulation of agriculture in Ukraine*. Kyiv, 2011. Print.
6. Oleksenko, R.I. and Ortina, H.V. "Features of innovation and investment policy of the crisis development of the real sector of the economy of Ukraine." *Economic Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy* 5 (17) (2018): 33-39. Print.
7. Oleksenko, R.I. and Ortina, H.V. "Formation of innovative policy of the real sector of the economy as a special direction of development of Ukraine." *Economics and Society* 18 (2018): 173–180. Print.
8. Ortina, H.V. "Identification and analysis of the factors of the formation of crisis phenomena in the economy in the conditions of globalization as a prerequisite for the development of anti-crisis strategies." *Economy and the state* 8 (2013): 40-44. Print.
9. Ortina, H.V. "The role of state regulation in the structural development of the real economy of Ukraine in the conditions of globalization." *Investments: practice and experience* 17 (2013): 45-48. Print.
10. Sosnenko, O. "The Essence of Socio-Economic Development." *Rural Areas Collection of scientific works of the Tavria State Agrotechnological University* 2 (2017): 372-380. Print.
11. Oleksenko, R.I. *Philosophy of market relations: educational and methodical manual*. Melitopol: FOP Odnoroh T.V. 2019. Print.

DOI: 10.5281/zenodo.3532906

УДК 351.88: 327.39

Резніков В. В., докторант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків

Ryeznykov V., doctoral student of the Educational, Research and Production center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ**

**STATE POLICY FOR THE RURAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT
OF THE EUROPEAN INTEGRATION OF THE UKRAINE**

Охарактеризовано особливості державної підтримки розвитку сільських територій в Європейському Союзі. Підкреслюється неефективність державної політики розвитку сільських територій в Україні, особливо в контексті її євроінтеграційних прагнень. Визначено напрямки та механізми формування та реалізації державної політики розвитку сільських територій в Україні з урахуванням існуючого європейського досвіду.

Ключові слова: *державна політика у сфері європейської інтеграції України, державна політика розвитку сільських територій, сільські території, сталий розвиток, Спільна аграрна політика ЄС.*

The features of state support for rural development in the European Union are characterized. The ineffectiveness of the state policy of rural development in Ukraine is emphasized, especially in the context of its European integration aspirations. The directions and mechanisms of formation and implementation of the state policy of rural development in Ukraine are determined, taking into account the existing European experience.

Keywords: *state policy in the field of European integration of Ukraine, state policy for rural development, rural territories, sustainable development, EU Common Agricultural Policy.*

Постановка проблеми. Більш ніж 56% населення в державах-членах Європейського Союзу проживають на сільських територіях, які охоплюють більше 91% всієї території співдружності, тому розвиток сільських територій був і залишається життєво важливим об'єктом політики ЄС. Ведення сільського і лісового господарств відіграє вирішальне значення в процесі землекористування та раціональному використанні природних ресурсів у сільській місцевості ЄС, а також слугує платформою для диверсифікації сільської економіки. Відтак, зміцнення політики розвитку сільських територій виступає загальноєвропейським пріоритетом [12].

Тому, зрозуміло, що в контексті євроінтеграційних прагнень України формування та реалізація державної політики розвитку сільських територій з урахування існуючого європейського досвіду також має виступати загальноукраїнським пріоритетом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань формування та реалізації державної політики розвитку сільських територій присвячено значну кількість наукових робіт таких вчених, як Гоголь Т., Єрмоленко В., Лисенко Л., Поленкова М., Притула Х. та ін. [2; 4; 6; 7; 8].

Однак чимало питань стосовно визначення напрямків та механізмів формування та реалізації державної політики розвитку сільських територій в Україні з урахуванням існуючого європейського досвіду залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямків та механізмів формування та реалізації державної політики розвитку сільських територій в Україні з урахуванням існуючого європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Згідно із чинним законодавством України, сільська територія являє собою історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує всю сукупність сільських населених пунктів: селищ, сіл, хуторів, односімейних жилих утворень (фермерських та ін.), які знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад [3].

Для визначення напрямків та механізмів формування та реалізація державної політики розвитку сільських територій з урахування існуючого європейського досвіду необхідно визначити сутність та зміст дефініції «сталий розвиток сільських територій».

Так, на думку В. Єрмоленка сталий розвиток сільських територій – це система організаційних, економічних, політичних і правових заходів, спрямованих на забезпечення пропорційних і одночасних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, соціальній і екологічній сферах, якій відбуваються пропорційно й одночасно у кожній зі складових сільської території [4].

Гоголь Т. характеризує сталий розвиток сільських територій, як рівномірне нарощування позитивних соціальних показників, зокрема життєвого рівня населення, освіти, здоров'я тощо, у повній відповідності з економічним та екологічним розвитком сільської місцевості, зазначаючи при цьому, що сам соціально-економічний розвиток сільських територій є одночасно як об'єктивним процесом, що відбувається під впливом економічних, політичних, соціальних, демографічних, ресурсних та інших чинників, так і явищем, що має суб'єктивну природу, оскільки здійснюється під впливом управлінських рішень сільської, районної, обласної та загальнодержавної влади [2].

У працях Поленкової М. акцентується увага на тому, що під «сталим розвитком сільських територій» слід розуміти такий розвиток села, при якому забезпечуються зростання, диверсифікація і підвищення ефективності сільської економіки, стабілізація чисельності населення і збільшення тривалості його життя, повна і продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення рівня і якості життя в сільських районах, раціональне використання і відтворення їх природно-ресурсного потенціалу [7].

На нашу думку, сталий розвиток сільських територій слід розглядати, як спрямування всіх важливих факторів (соціально-економічних, екологічних, демографічних, культурних, інституційних тощо) на створення та реалізацію потенціалу повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь селян на основі раціонального використання наявних ресурсів, розвитку соціальної, виробничої, транспортної, інформаційної інфраструктури для забезпечення збалансованій розвитку сільських громад.

На жаль розвиток сільських територій в сучасній Україні, за незначним виключенням, не можна назвати сталим і збалансованим.

Більше того, щороку з мапи України зникає близько 30 сіл, за період 1997-2007 рр. зникло понад 260 сіл [10] і ці руйнівні процеси, на жаль, тривають і зараз.

Причиною цих процесів є демографічна криза та урбанізація: населення від'їжджає у міста через безперспективність села – відсутність роботи, закриття лікарень, шкіл, дитячих садків, клубів, бібліотек. В більшості сільських населених пунктів не вирішено повною мірою проблеми з енерго-, газо-, водозабезпеченням та каналізацією. Руйнується виробнича та соціальна інфраструктура, сільськогосподарське виробництво поступово переміщується до особистих селянських господарств, як одного з можливих варіантів виживання на селі (самозабезпечення продуктами харчування). Село поступово втрачає кваліфіковані кадри, адже молодь після отримання освіти у містах не бажає повертатися до села. І, як наслідок, зниження загального рівня життя і втрата надії на краще майбутнє у селі, адже доступ до базових можливостей реалізації людського потенціалу: освіти, медичного обслуговування, об'єктів соціальної інфраструктури та соціальних послуг – значно нижчий, ніж у містах.

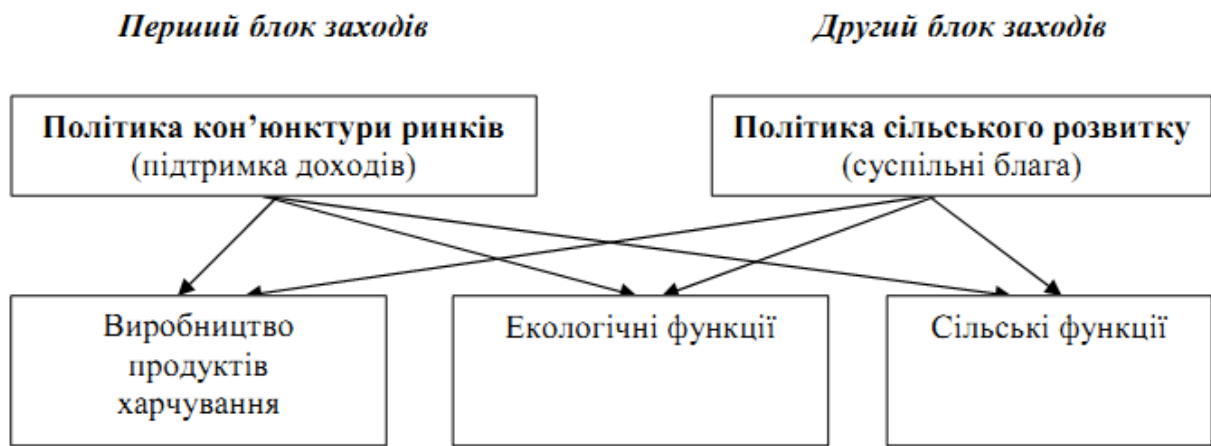
Розглянемо особливості підтримки розвитку сільських територій в Європейському Союзі, особливо враховуючи євроінтеграційні прагнення України, підтвержені укладанням між сторонами Угоди про асоціацію.

Європейська політика розвитку сільських територій еволюціонувала, як частина розвитку Спільної аграрної політики (САП), з політики, яка стосувалася структурних проблем сільськогосподарського сектору, до політики, зорієнтованої на багатофункціональність ведення сільського господарства і, зокрема, виклики, з якими стикається сільський розвиток.

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує декілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити наступні концепції розвитку сільських територій:

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція бере за основу розвиток сектора (галузева модель);
- концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторами економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);
- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських районів в цілому, шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.) та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні (територіальна модель).

Формування європейської політики сільського розвитку передбачено угодою «План дій 2000», в якій всі заходи, які стосуються розвитку сільських територій, об'єднані і представлені окремим блоком у структурі заходів САП. Він визначений, як 2-ий блок САП, який супроводжує подальші реформи у ринковій політиці (1-ий блок САП) (рис. 1).

Сталий розвиток сільського господарства та сільських територій

Рис. 1. Спільна аграрна політика ЄС згідно «Плану дій 2000» [8]

Прийняття Європейської «Стратегії-2020» пропонує нові перспективи для реалізації політики розвитку сільських територій. Орієнтація політики в попередні програмні періоди на дотримання цільових індикаторів щодо освоєння коштів, тепер змінилася у напрямку необхідності досягнення результативних цільових показників реалізації політики сільського розвитку.

Напрями розвитку політики сільського розвитку в контексті Стратегії «Європа-2020» представлені на рис. 2.

Політика сільського розвитку ЄС здійснюється спільно з Європейською Комісією та державами-членами ЄС. Комісія відповідає за затвердження програм сільського розвитку, а також забезпечує ефективне фінансове управління фондами ЄС. Європейські країни визначають національні юридичні та адміністративні процедури з метою забезпечення правильного використання бюджету ЄС, який їм виділяється. Країни ЄС встановлюють свої власні пріоритети для розвитку сільських територій, проте зобов'язані витрачати принаймні 10% свого бюджету на забезпечення конкурентоспроможності їх сільського і лісового господарств, принаймні, 25% на покращення стану навколишнього середовища та сільської місцевості та не менше 10% на диверсифікацію сільської економіки. Кошти можуть бути використані як для сільськогосподарської, так і для несільськогосподарської діяльності, такої як: покращення якості доріг, допомога малому бізнесу, підтримка харчової промисловості, розвиток сфери послуг по догляду за дітьми, щоб матері, які проживають у сільській місцевості, могли швидше повернутися до роботи [11].

Ефективний розвиток сільських територій країн – членів ЄС значною мірою забезпечується завдяки високому рівню їх фінансової автономності, що дає змогу сільським громадам розпоряджатися на власний розсуд переважною частиною бюджетних коштів, акумульованих на їхніх територіях. Це, з одного боку, створює у керівників сільських органів місцевого самов-

рядування достатній рівень мотивації для заохочення інвесторів вкладати кошти в економіку відповідних сільських територій, а з іншого, дає змогу найбільш раціонально розпоряджатися бюджетними коштами, спрямовуючи їх у ті сфери господарської діяльності, які є пріоритетними для кожної сільської території [9].

Рис. 2. Сільський розвиток в контексті Стратегії «Європа 2020» [8]

Завдяки механізму децентралізації, на сільських територіях країн – членів ЄС вдається також досягнути балансу між економічними, екологічними та соціальними пріоритетами розвитку. Це дозволяє забезпечувати принцип сталого зростання на цих територіях, коли активізація господарської діяльності не завдає непоправної шкоди довкіллю та соціальним стандартам життя сільських мешканців. Сталий розвиток сільських територій залежить від наповнення місцевих бюджетів, значна частина яких формується за рахунок власних податкових надходжень. Це стало можливим лише за умови створення ефективної системи управління та координації комплексу реформ системи влади – адміністративної, територіальної, системи місцевого самоврядування тощо. Відтак, реалізація політики європейської інтеграції України в контексті забезпечення ефективного розвитку її сільських територій означає обов’язкове впровадження де-

централізації у практику управлінської та господарської діяльності [9].

На жаль, основною перешкодою сталого саморозвитку сільських територій в Україні до останнього часу залишалася надмірна централізація влади. А тому сьогодні питання децентралізації бюджетної системи України виходять на перший план, адже фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території; фіскальна децентралізація сприятиме ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами і уподобаннями. Стратегія децентралізації бюджетної системи покликана повернути владу регіонам, дати їй фінансові ресурси та матеріально-технічне оснащення. Адже якщо бюджет села формується відповідним населеним пунктом і не перераховується в державний бюджет, тоді й створюються умови для сталого розвитку сільських територій.

Проблему розвитку сільських територій неможливо вирішити без децентралізації державних управлінських функцій на користь місцевого самоврядування, надання територіальним громадам реального самоврядування й фінансового забезпечення. З цією метою необхідно забезпечити розробку збалансованих програм соціально-економічного розвитку сільських територій відповідно до їх природних, виробничих, демографічних, культурних, екологічних особливостей [9].

В Україні слід запроваджувати принципи ЄС щодо розвитку місцевого самоврядування на сільських територіях, насамперед, в руслі реалізації принципу субсидіарності, орієнтованого на забезпечення фінансової та адміністративно-управлінської самостійності сільських територіальних громад [9]. Це вимагає подальшого реформування місцевого самоврядування в Україні, метою якого має стати підвищення якості життя людини за рахунок створення умов для сталого розвитку територіальних громад, як самостійних та дієздатних соціальних спільнот, члени яких матимуть можливість ефективно захищати власні права та інтереси шляхом участі у вирішенні питань місцевого значення.

Досвід розвинених країн, в тому числі країн Європейського союзу свідчить, що розвиток сільських територій, забезпечений партнерськими відносинами між місцевими мешканцями, підприємцями, фермерами, органами місцевого самоврядування є значно ефективнішим, оскільки передбачає витрачання коштів на виконання завдань, які насправді є пріоритетними. Місцева влада при цьому здійснює управління не шляхом виконання розпоряджень «з центру», а орієнтуючись на потреби громади. Саме громада є тією інстанцією, яка ставить вимоги щодо якості надання послуг, контролює і перевіряє результати виконання, тобто безпосередньо активно бере участь в процесах управління розвитком сільської території [6]. Тому одним з пріоритетних напрямів реалізації політики сталого розвитку сільських

територій України має стати впорядкування інституційного середовища, насамперед приведення в єдину систему низку регуляторних і нормативно-правових актів, приведення їх у відповідність до стандартів ЄС.

Складна економічна, соціальна і психологічна ситуація, яка сьогодні склалася в українському селі викликана цілою низкою факторів, це і загальний кризовий стан в економіці країни, і недоліки реформування аграрного сектору, і передача об'єктів соціальної сфери сільськогосподарських підприємств до державної та комунальної власності без належного фінансування їх утримання. Однак головною причиною занепаду села в Україні є відсутність достатньої кількості робочих місць, необхідних для забезпечення добробуту сільського населення. Тому багатофункціональний розвиток українського села у руслі політики європейської інтеграції України є основною передумовою запровадження інвестиційної моделі розвитку сільських територій країни. Ця модель має ґрунтуватися на реалізації інвестиційних проєктів у сферах аграрного виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, легкої промисловості, орієнтованої на використання сільськогосподарської сировини, відновлення традиційних видів господарської діяльності на селі із застосуванням інноваційних виробництв, модернізації інфраструктури розвитку сільських територій, адаптації у сільській місцевості сучасних видів економічної діяльності, в тому числі, пов'язаних з розробкою продуктів програмного забезпечення, становленню сучасних систем зв'язку, у тому числі компаній ІТ-індустрії, запровадженням нових форм дистанційного навчання, електронної комерції, поширення мережі автотранспортних підприємств і логістичних центрів [9].

Вирішення проблем зайнятості сільського населення в Україні тісно пов'язане з підвищенням ефективності використання потенціалу сільських територій, які є не лише просторовою базою аграрного виробництва, але й мають природні та рекреаційні ресурси, культурно-історичні цінності, на які існує стійкий попит у туристів.

Тим більше, як свідчить практика країн-членів Європейського Союзу у подоланні негативних тенденцій розвитку сільських територій можуть посприяти несільськогосподарські види діяльності. Передусім ті, що не вимагають державних капіталовкладень, а можуть задовольнитися використанням територій, приватного житлового фонду, матеріальних статків. Зокрема, до таких видів діяльності належить сільський зелений туризм [5]. Тому першочергова увага в контексті розвитку сільських територій України та наближення їхніх економік до стандартів ЄС має приділятися створенню умов для розвитку сільського зеленого туризму та інших напрямів туристичної діяльності в сільській місцевості (агротуризм, екотуризм тощо).

Тим більше, що для розвитку туристичної діяльності в сільській місцевості Україна має значні туристично-рекреаційні можливості. Адже майже 15 % її території – це курорти, зони відпочинку, гірські та приморські ландшафти; придніпровські зелені зони. Значними є лікувальні ресурси –

понад 400 джерел мінеральних вод та понад 100 родовищ цілющої грязі. Переважну частину цих ресурсів зосереджено в межах сільської місцевості, площа якої становить 69,3 % території країни, лісових угідь, площа яких – 17,2 %. Крім того, історично склалися понад 500 населених пунктів, які мають унікальну історико-культурну спадщину. У сільській місцевості, крім історико-культурних об'єктів, потенційно привабливими є народні свята та звичаї, промисли, ремесла, національна кухня тощо. Під охороною держави перебувають майже 30 національних і регіональних парків та садиб відомих українців [1].

Окрім надання послуг з туризму, робочі місця отримують мешканці сільської громади, які займаються вишивкою, гончарством, різьбярством, писанкарством, килимарством, ткацтвом, ковальством, овочівництвом, садівництвом, бджільництвом, тваринництвом. А особисте селянське господарство може стати невід'ємною складовою туристичної діяльності в сільській місцевості: «виробництво екологічно чистих продуктів харчування – рекреаційна діяльність – охорона довкілля та екологія».

Отже, політика сталого розвитку сільських територій в Європейському Союзі має на меті забезпечення охорони та збереження сільських громад та ландшафтів, як цінної спадщини Європи. Пріоритетним напрямком розвитку сільських територій в країнах Європейського Союзу є забезпечення комплексного багатofункціонального розвитку, який розглядається не тільки з позиції забезпечення населення продовольством, а промисловості – сировиною, а й з огляду на необхідність розв'язання соціальних й екологічних питань, вирішення найважливіших суспільних завдань, таких як: забезпечення продовольчої безпеки країни; збереження природного ландшафту й традиційного сільського способу життя; підтримка національної культурної ідентичності та культурних цінностей; охорона навколишнього середовища та встановлення екологічної рівноваги тощо. Використання позитивного досвіду розвитку сільських територій, акумульованого в країнах – членах ЄС протягом тривалого періоду їх соціально-економічної еволюції, є важливою складовою реалізації політики європейської інтеграції України, а також потужним важелем підвищення ефективності функціонування господарських комплексів сільських територій нашої держави та чинником зростання якості життя сільського населення.

Тому доцільно розробити та прийняти довгострокову Державну стратегію сталого розвитку сільських територій України, яка передбачатиме соціально-економічний і культурний розвиток сільських громад на засадах охорони довкілля та екологічної безпеки, яка повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що припускає зосередження в регіональних центрах сільгоспвиробників, сервісних організацій, переробних підприємств, установ охорони здоров'я, початкового й середнього професійного навчання, побутового обслуговування, закладів культури, торгівлі з метою створення гідних умов життя для селян.

Висновки. Таким чином, сталий сільський розвиток України сьогодні є одним з основних пріоритетів євроінтеграційних прагнень нашої держави, який має бути багатофункціональним, забезпечуватися шляхом активізації несільськогосподарських видів економічної діяльності, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, підвищення ефективності використання наявних природних і трудових ресурсів, охорони довкілля, формування інноваційних підходів до нарощування та реалізації соціально-економічного потенціалу сільських територій відповідно до принципів європейської інтеграції, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Вовк В. Власна справа: сільський варіант / В. Вовк // Уряд. кур'єр. – 2007. – № 65 (3478). – С. 10.
2. Гоголь Т. Економічний механізм сталого розвитку сільських територій : [Електронний ресурс] / Т. Гоголь. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/15.pdf.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року / Затверджена постановою КМУ від 19 вересня 2007р., № 1158 // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3-58.
4. Єрмоленко В. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» / В. Єрмоленко. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnu_pravo/2010_156/10_evm.pdf.
5. Крапива С. От сохи / С. Крапива // Бизнес. – 2008. – № 30 (809). – С. 88–91. – (28 юл.).
6. Лисенко Л.В. Партнерська модель управління соціально-економічним розвитком сільських територій: сутність і умови формування // Лисенко Л.В. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=166>.
7. Поленкова М. Сталий розвиток сільських територій у контексті проблем сільського розвитку : [Електронний ресурс] / М. Поленкова. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20111222/4_polenkova.php.
8. Притула Х.М. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку сільських територій в країнах ЄС // Х.М. Притула / Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : монографія / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – С. 7-41.
9. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.
10. Юрчишин В. Зникають села // В. Юрчишин / Сільські вісті. – 2008. – 8 квітня. – № 42 (18174). – С. 1.
11. Delivery Mechanisms : [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/improving-implementation/delivery-mechanisms/en/delivery-mechanisms_en.cfm.
12. Rural Development policy 2007-2013 : [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm.

References:

1. Vovk, V. "Own business: the rural version [Vlasna sprava: sil's'ky variant]". *Government. Courier* 65 (3478) (2007): 10. Print.
2. Gogol, T. *The economic mechanism of sustainable development of rural territories [Ekonomichnyy mekhanizm staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy]*. Web. 24 Jul. 2019, <http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/15.pdf>.
3. "State target program of development of the Ukrainian village for the period up to 2015. [Derzhavna tsil'ova prohrama rozvytku ukrayins'koho sela na period do 2015 roku]". *Economics of AIC* 11 (2007): 3-58. Print.
4. Yermolenko V. "Features of formation of the category «sustainable development of rural territories» [Osoblyvosti formuvannya katehoriyi «stalyy rozvytok sil's'kykh terytoriy]". Web. 24 Jul. 2019, <http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_prav/2010/2010156/10_evm.pdf>.
5. Krapiva, S. "From plow [Ot sohi]". *Business* 30 (809) (2008): 88-91. Print.
6. Lysenko, L.V. "The Partnership Model for Managing the Socio-Economic Development of Rural Territories: Essence and Conditions of Formation. [Partners'ka model' upravlinnya sotsial'no-ekonomichnym rozvytkom sil's'kykh terytoriy: sutnist' i umovy formuvannya]". Web. 14 Jul. 2019, <<http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=166>>.
7. Polenkova, M. "Sustainable development of rural territories in the context of problems of rural development. [Stalyy rozvytok sil's'kykh terytoriy u konteksti problem sil's'koho rozvytku]". Web. 30 Jul. 2019, <http://www.confcontact.com/20111222/4_polenkova.php>.
8. Prytula, H.M. *Theoretical, methodological and applied aspects of rural development in EU countries. [Teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty rozvytku sil's'kykh terytoriy v krayinakh YES]*. Lviv, 2012. Print.
9. Borschevsky, V.V. (Ed.) *Development of rural territories in the system of European integration priorities of Ukraine. [Rozvytok sil's'kykh terytoriy v systemi yevrointehratsiynykh priorytetiv Ukrayiny]*. Lviv, 2012. Print.
10. Yurchyshyn, V. "Village disappear [Znykayut' sela]". *Village news* 42 (18174) (2008): 1. Print.
11. Delivery Mechanisms. Web. 19 Jul. 2019, <http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/improving-implementation/delivery-mechanisms/en/delivery-mechanisms_en.cfm>.
12. Rural Development policy 2007-2013. Web. 26 Jul. 2019, <http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm>.